

PEDAGOGICZNA BIBLIOTEKA
WOJEWÓDZKA W BIAŁYMSTOKU

p. 5386

DUKOWANE JAKO RĘKOPIS.

MINISTERSTWO WYZNAŃ RELIGIJNYCH I OŚWIECENIA
PUBLICZNEGO

CZYTELNIA

W Chmielcu

PROGRAM NAUKI W GIMNAZJACH PAŃSTWOWYCH

JEZYK ŁACIŃSKI

(P R O J E K T)

LWÓW — 1933
PAŃSTWOWE WYDAWNICTWO KSIĄZEK SZKOLNYCH
UL. KURKOWA 21

372,871 (0733)

JĘZYK ŁACIŃSKI.

KLASA I.

5 godzin tygodniowo w drugim półroczu.

MATERJAŁ NAUCZANIA.

MATERJAŁ RZECZOWY.

Czytanki zawierające:

a) ustępy łacińskie i krótkie teksty polskie do przekładu na język łaciński, osnute na tle życia Rzymian, zwłaszcza życia młodzieży rzymskiej w rodzinie, i zaznajamiające z urządzeniem domu rzymskiego, przedmiotami użytku domowego, rozkładem dnia, pracami i zabawami, strojem rodziny, wychowaniem dzieci, domowymi obrzędami religijnymi, bóstwami i t. p., w związku zaś z tem z niektórymi szczegółami z topografji Rzymu, świątyniami i posągami bóstw i t. p.

b) dłuższe ustępy polskie, związane treściowo z łacińskimi i oświetlające w przystępny sposób różne szczegóły z życia dawnych Rzymian.

MATERJAŁ GRAMATYCZNY.

Wiadomości o iloczasię zgłosek i akcencie wyrazów łacińskich, potrzebne do poprawnego czytania. Deklinacje t. zw. prawidłowe z uwzględnieniem tylko najniezbędniejszych wyjątków (np. dea, filia, domus pod względem odmiany, domus i dies pod względem rodzaju). Prawidłowe stopniowanie przymiotników oraz prawidłowe formowanie i stopniowanie przysłówków. Liczebniki główne i porządkowe do 20, centum i mille. Zaimki: osobowe;

zwrotny; dzierżawcze; wskazujące *is, ipse*; pytający *quis, quid*; względny *qui, quae, quod*. *Indicativus praesentis, imperfecti i futuri I, imperativus i infinitivus praesentis* słowa *esse*. *Indicativus praesentis, imperfecti i futuri I activi, imperativus i infinitivus praesentis activi, participium praesentis activi i perfecti passivi* czterech t. zw. prawidłowych konjugacyj.

Analiza zdania pojedynczego rozwiniętego i szyk wyrazów w pojedynczym zdaniu łacińskim w zestawieniu z szykiem polskim. Najelementarniejsze różnice między składnią polską a łacińską: orzecznik rzeczownikowy; przedmiot po czasownikach zaprzeczonych lub mających treść przeczącą (*vitare*), oraz po czasownikach z innym rządem, jak np. *administrare*. *Genetivus partitivus* w związku ze stopniem najwyższym i zaimkiem pytającym; *ablativus comparativus* w związku ze stopniem wyższym. *Dativus possessivus* w najprostszym związku (*mihi est liber*). Polski imiesłów współczesny odmienny i nieodmienny a łacińskie *participium praesentis activi*. Przyimki: *ab, ad, in, ex, de, cum*.

Nadto jako materiał wyłącznie leksykalny: liczebniki, nieobjęte materiałem gramatycznym; niezbędne przyimki, niewymienione powyżej, spójniki współrzędne: *et, sed, itaque, autem, nam, etiam*; przysłówki i spójniki zdań podrzędnych z *indicativem*: *ubi, unde, quo, qua, quod, si, nisi, postquam, quamquam*.

WYNIKI NAUCZANIA.

Przyswojenie wiadomości o życiu Rzymian w ramach przerobionego materiału nauczania.

Opanowanie około 300 wyrazów z t. zw. klasycznej łaciny, zaczerpniętych z materiału czytanek, oraz pewnej ilości zwrotów, powtarzających się często w czytankach i zawierających jedynie wskazany powyżej zasób leksykalny.

Umiejętność rozróżniania tematów i końcówek imion i poznanych form czasowników oraz określania na tej podstawie ich przynależności deklinacyjnej, względnie konju-

gacyjnej; biegłość w tworzeniu przypadków oraz form czasownikowych podług tematów i końcówek w zakresie, wskazanym w materiale nauczania. Biegłość w rozróżnianiu i tworzeniu regularnych postaci stopniowania przymiotników i przysłówek. Biegłość w deklinacji zaimków: wskazującego *is, ea, id*; osobowych; zwrotnego; pytającego *quis, quid*; względnego *qui, quae, quod*. Znajomość liczebników głównych i porządkowych do 20, oraz *centum i mille*.

Umiejętność analizy zdania pojedynczego rozwiniętego, a więc także orjentacja w funkcjach przypadków i form konjugacyjnych w łatwym zdaniu łacińskim. Wprawa w rozpoznawaniu i stosowaniu łacińskiego orzecznika rzeczownikowego, oraz łacińskiego przedmiotu w wypadkach, gdy czasownik polski jest zaprzeczony lub ma inny rząd.

Sprawność w tłumaczeniu przerobionych ustępów łacińskich.

UWAGI.

Główną uwagę należy poświęcić nauczaniu języka, a więc przede wszystkim gruntownemu przyswojeniu materiału leksykalnego i opanowaniu wiadomości z gramatyki, zwłaszcza morfologii. W zakresie słownictwa z materiału czytanek obowiązuje młodzież opanowanie tylko wskazanej w wynikach nauczania ilości wyrazów. Ponieważ zaś wyrazy łacińskie pod względem znaczenia bardzo często nie pokrywają się z polskimi, ilekroć taki wypadek zachodzi, należy ich uczyć nie w oderwaniu, lecz w typowych wyrażeniach.

Składni należy uczyć tylko przygodnie, drogą obserwacji pewnych zjawisk językowych, które uczniowie notują w przeznaczonych do tego celu zeszytach.

KLASA II.

4 godziny tygodniowo.

MATERJAŁ NAUCZANIA.

MATERJAŁ RZECZOWY.

Czytanki, zawierające:

a) ustępy łacińskie i krótkie teksty polskie do przekładu na język łaciński, osnute na tle życia Rzymian i zaznajamiające z wychowaniem młodzieży ze szczególnem

uwypatnieniem jego charakteru obywatelsko-państwowego, z dostępnymi umysłom młodzieży zjawiskami życia politycznego i społecznego (senat, wojsko, stany społeczne i t. p.), religijnego (najważniejsze bóstwa — wierzenia i mity — kapłani, westalki, składanie ofiar, pogrzeby, wróżby i t. p.), w związku zaś z tem z topografią Rzymu (plan ogólny, Kapitol, Palatyn, Forum Romanum, Campus Martius) oraz najważniejszymi dziełami sztuki plastycznej (posągi bogów i wybitnych Rzymian) i architektury (świątynie, gmachy publiczne),

b) dłuższe ustępy polskie, związane treściowo z łacińskimi i oświetlające w przystępny sposób różne szczegóły z życia publicznego i prywatnego dawnych Rzymian.

MATERJAŁ GRAMATYCZNY.

Półrocze I. Najpospolitsze wyjątki rodzajowe III deklinacji: ordo, dens, fons, mons, pons, os (oris), os (ossis), orbis. Nieregularne stopniowanie przymiotników: bonus, magnus, malus, multus, parvus oraz przysłówków, od nich utworzonych; stopniowanie opisowe. Zaimki wskazujące: hic, iste, ille, idem; nieokreślone: aliquis, quidam, quisque, nemo, nihil, nullus. Indicativus praesentis, imperfecti, futuri I passivi czterech t. zw. prawidłowych koniugacyj; coniunctivus praesentis i imperfecti słowa esse; coniunctivus praesentis i imperfecti activi i passivi czterech koniugacyj.

Funkcje przypadków, jako określeń podmiotu i orzeczenia: gen. qualitatis; gen. partitivus w szerszym zastosowaniu; ablativus separativus, ablativus loci, temporis; ablativus instrumenti, modi, causae, qualitatis; dativus possessivus w szerszym zastosowaniu; podwójny accusativus po słowach appellare, vocare, habere, facere. Acc. c. inf. po verba dicendi i sentiendi.

Nadto jako materiał wyłącznie leksykalny: formy t. zw. niepełnego stopniowania (inferior, ceterior i t. p.); niezbędne przyimki, przysłówki i spójniki, nieobjęte materiałem klasy I.

Półrocze II. Indicativus perfecti, plusquamperfecti i futuri II słowa esse- indicativus perfecti, plusquamper-

fecti, futuri II activi i passivi czterech t. zw. prawidłowych koniugacyj. Coniunctivus perfecti i plusquamperfecti activi i passivi czterech koniugacyj. Infinitivus praesentis passivi, perfecti activi i passivi. Złożenia ze słowem esse: adesse, abesse, posse, praeesse, prodesse, interesse Gerundium.

Analiza zdania złożonego (z dwóch, trzech, krótkich członów).

Najważniejsze wypadki stosowania coniunctivu w zdaniu głównem: coniunctivus optativus, hortativus i potentialis. Najważniejsze zdania podrzędne z coniunctivem; zdania celowe, skutkowe, warunkowe (tylko casus irrealis), z cum historicum, pytania zawisłe. Accusativus cum infinitivo w najważniejszych związkach zależności (jako przedmiot i jako podmiot).

Nadto jako materiał wyłącznie leksykalny: niezbędne przyimki, przysłówki, spójniki i liczebniki, nieobjęte dotychczas opracowanym materiałem.

WYNIKI NAUCZANIA.

Przyswojenie wiadomości o życiu dawnych Rzymian w ramach przebiegłego materiału nauczania.

Opanowanie około 400 nowych, a razem z nabytymi w poprzedniej klasie około 700 wyrazów z t. zw. klasycznej łaciny, zaczerpniętych z materiału czytanek, oraz opanowanie pewnej ilości nowych zwrotów, powtarzających się często w czytankach i zawierających jedynie wskazany powyżej zasób leksykalny.

Biegłość w deklinacji imion i koniugacji w zakresie, wskazanym w materiale nauczania. Biegłość w deklinacji zaimków, zwłaszcza wskazujących.

Umiejętność analizy zdania złożonego (z dwóch do trzech członów) i rozróżniania ważniejszych zdań podrzędnych. Umiejętność uzasadnienia użycia trybu i czasu w łacińskich zdaniach podrzędnych, wskazanych w materiale nauczania. Umiejętność rozpoznawania i stosowania acc. c. infinitivo w zależności od verba dicendi i sentiendi, oraz od iubeo, veto, sino.

Sprawność w tłumaczeniu przerobionych w tej klasie ustępów łacińskich.

UWAGI.

Przy nauczaniu języka, kładąc w dalszym ciągu nacisk przede wszystkim na przyswojenie materiału leksykalnego i morfologicznego, należy stopniowo poświęcać więcej uwagi, niż w kl. I, zagadnieniom składniowym. Składnia zajmuje wprawdzie nadal stanowisko pomocnicze i traktowana jest ciągle przygodnie, w postaci obserwacji pewnych zjawisk językowych, uczeń jednak spotyka się w tej klasie ze zjawiskami, zupełnie różnymi w wysłowieniu łacińskim i polskim i dlatego wymagającymi wyjaśnień. W szczególności wypadnie zwracać uwagę na znacznie częstsze w łacinie, niż w języku polskim, stosowanie *coniunctivum*, oraz na konieczność zastanowienia się nie tylko nad znaczeniem słowa łacińskiego, ale i nad tem, czy trzeba je tłumaczyć dokonaną, czy niedokonaną postacią słowa (nad tem np. czy *dicere* — w danym wypadku znaczy mówić, czy powiedzieć, *narrabo* — będę opowiadał, czy opowiem i t. p.).

KLASA III.

4 godziny tygodniowo.

MATERJAŁ NAUCZANIA.

MATERJAŁ RZECZOWY.

Półrocze I. Czytanki, zawierające:

a) ustępy łacińskie i krótkie teksty polskie do przekładu na język łaciński, osnute na tle życia Rzymian i Greków i zaznajamiające z wielkimi wydarzeniami z dziejów Rzymu i Grecji, z postaciami wybitnych mężów stanu, wodzów, uczonych i artystów, z przejawami życia politycznego i społecznego w Rzymie i Grecji,

b) dłuższe ustępy polskie, związane treściowo z łacińskimi i oświetlające w przystępny sposób różne szczegóły z życia politycznego, artystyczno-naukowego, publicznego i prywatnego dawnych Rzymian i Greków.

Półrocze II. Wypisy, zawierające:

a) urywki z życiorysów *Neposa* i *Pamiętników Cezara*, wyimki z innych pisarzy łacińskich, zgrupowane około wybitnych postaci i doniosłych spraw w dziejach Grecji i Rzymu, jak np.: *Miltjades*, *Temistokles* i *Arystydes* (sprawa jednośc narodowej i państwowej w Grecji); *Alcybjades* i *Epaminondas* (walka o hegemonję); *Cezar* jako wojownik i organizator (zestawienie organizacji społecznej i państwowej rzymskiej z galijską, wyż-

szość Rzymu nad sąsiadami); *Tymoleon* lub *Dion* (kultura grecka na Sycylii),

b) dłuższe ustępy polskie, związane treściowo z łacińskimi w formie odpowiednio dobranych przekładów z literatury greckiej i rzymskiej i do poziomu umysłowego młodzieży dostosowanych wyjątków z literatury naukowej.

MATERJAŁ GRAMATYCZNY.

Półrocze I. Nieregularności w deklinacji imion i stopniowaniu przymiotników. T. zw. przymiotniki zaimkowe. Pominięte w kursie klas poprzednich formy koniugacyjne: *participium futuri activi* i *passivi*, *infinitivus futuri activi* i *passivi*; *imperativus futuri activi*. Najważniejsze formacje słowne. *Verba deponentia*. Najczęściej spotykane t. zw. *verba anomala*.

Coniugatio periphrastica activi; *gerundivum* w funkcji przydawki oraz *coniugatio periphrastica passivi*. *Nominativus cum infinitivo*. *Ablativus absolutus*.

Nadto jako materiał wyłącznie leksykalny zaimki nieokreślone, nieuwzględnione w materiale nauczania klasy II; *adverbia numeralia*, liczebniki podziałowe, *verba semi-deponentia*.

Półrocze II. Składnia zdania: pominięte w kursie klas poprzednich zdanie podrzędne; ujęcie w system poznanego materiału; w związku z tem znaczenie trybów, *consecutio temporum*, *participium coniunctum*, spójniki podrzędne, partykuły pytajne, zaimki i przysłówki, od których zaczynają się zdania podrzędne.

WYNIKI NAUCZANIA.

Znajomość przejawów życia antycznego w zakresie, określonym w materiale nauczania.

Rozszerzenie materiału leksykalnego (około 300 nowych wyrazów) i zdobycie pewnego nawyku spostrzegania zasadniczych pokrewieństw między wyrazami.

Biegłość w deklinacji zaimków. Opanowanie regularnej koniugacji łacińskiej w jej całości. Przyswojenie najczęściej spotykanych nieregularności w deklinacji imion, stopniowaniu przymiotników, oraz w koniugacji.

Orientacja w zwrotach nominativus cum infinitivo, ablativus absolutus, participium coniunctum.

Umiejętność przetłumaczenia zupełnie łatwego nieznanego tekstu łacińskiego jednego z czytanych w tej klasie autorów; umiejętność poprawnego przetłumaczenia i objaśnienia językowego któregośkolwiek z przerobionych w lekturze szkolnej urywków pisarzy łacińskich.

UWAGI.

W pierwszym półroczu poza stałym powiększaniem zasobu leksykalnego i wiadomości z zakresu morfologii, należy poświęcić uwagę zwrotom łacińskim imiesłowowym i bezokolicznikowym, które sprawiają uczniowi trudności wskutek różnicy zachodzącej pomiędzy językiem łacińskim a polskim.

W drugim półroczu należy do materiału rzeczowego przykładać znaczenie większe, niż na stopniu elementarnym (klasa I, II i pierwsze półrocze klasy III). Celowo dobrane teksty łacińskie, oparte o szersze tło kultury antycznej w ustępach polskich, dadzą możliwość szerszego zapoznania uczniów z zagadnieniami do dziś dnia aktualnymi.

W zakresie językowym stałe powiększanie zasobu leksykalnego i utrwalanie oraz uzupełnianie wiedzy gramatycznej służy przede wszystkim wdrażaniu uczniów we właściwą metodę pracy nad tekstem. Ilość przerobionego w tej klasie tekstu łacińskiego nie może wynosić mniej, niż 300 wierszy (norma — wiersz, liczący 50 liter).

KLASA IV.

4 godziny tygodniowo.

MATERJAŁ NAUCZANIA.

MATERJAŁ RZECZOWY.

Wypisy, zawierające:

a) urywki prozy łacińskiej ze szczególnym uwzględnieniem pism Liwjusza, Salustjusza, Cyserona, zgrupowane około doniosych spraw i wybitnych postaci w dziejach Rzymu, oraz urywki poezji łacińskiej głównie Owidjusza (w drugim półroczu),

b) dłuższe ustępy polskie, związane treściowo z łacińskimi, w formie odpowiednio dobranych przekładów z literatury greckiej i rzymskiej i do poziomu umysłowego młodzieży dostosowanych wyjątków z literatury naukowej.

MATERJAŁ GRAMATYCZNY.

Składnia przypadków: usystematyzowanie i uzupełnienie wiadomości, nabytych w klasach poprzednich. Ugruntowanie wiedzy gramatycznej w zakresie kursu gimnazjum.

Podstawowe wiadomości z metryki, ograniczone do heksametru i pentametru.

WYNIKI NAUCZANIA.

Znajomość przejawów życia antycznego w związku z przerobioną lekturą w zakresie, określonym w materiale nauczania.

Wzbogacenie materiału leksykalnego (około 300 nowych wyrazów) i rozwinięcie większej spostrzegawczości w dziedzinie poznawania pokrewieństwa wyrazów.

Umiejętność przetłumaczenia łatwego nieznanego tekstu łacińskiego jednego z autorów czytanych w klasie. Pewna wprawa w rozumieniu i analizowaniu zdań łacińskich, aż do łatwych okresów (z przerobionej lektury szkolnej) włącznie. Elementarna sprawność w posługiwaniu się słownikiem i podręcznikiem gramatyki.

UWAGI.

W klasie tej należy przesunąć punkt ciężkości pracy na poznanie kultury antycznej, nie zaniehbując jednak przytem strony językowej. Poznawaniu temu służyć celowo dobrane teksty łacińskie, oparte o szersze tło kultury antycznej w ustępach polskich. Ustępy te winny w tej klasie w szerszym zakresie uwzględniać treść, pogłębiającą rozumienie zjawisk społecznych i kształcącą uczucia obywatelskie.

Stale powiększanie zasobu leksykalnego i utrwalanie oraz uzupełnianie wiedzy gramatycznej w dalszym ciągu służyć będzie przede wszystkim wyrabianiu coraz większej wprawy w rozumieniu i tłumaczeniu tekstów łacińskich. Ilość przerobionego w tej klasie tekstu łacińskiego nie może wynosić mniej, niż 600 wierszy (norma — wiersz, liczący 50 liter).

Metrykę łacińską należy ograniczyć do niezbędnych wiadomości o heksametrze i pentametrze, pomijając szczegóły.

UWAGI DO CAŁOŚCI PROGRAMU.

CELE I CHARAKTER NAUCZANIA.

Pierwszem zadaniem nauczania języka łacińskiego jest doprowadzenie do rozumienia tekstu łacińskiego. Od samego zatem początku jest to nauczanie języka i nie przestaje nim być na żadnym stopniu, zachowując przytem aż do końca swą rolę w formalnem kształceniu umysłu. Rozumienie bowiem tekstu polega nie tylko na ogólnem ujęciu jego treści, lecz także na wniknięciu w myśli i uczucia, zawarte w treści i formie słownej, oraz na znalezieniu ich odpowiedników w języku polskim. Realizując więc to zadanie, wdrażamy ucznia jednocześnie do ujmowania stosunku między formą słowną, a myślami i uczuciami, które ona wyraża, oraz zaprawiamy go do głębszego rozumienia tekstu.

Drugim zadaniem nauczania języka łacińskiego jest wprowadzenie w kulturę starożytnych Greków i Rzymian, t. j. w ich życie domowe, polityczno-społeczne, umysłowe, artystyczne i religijne. Realizujemy to zadanie jednocześnie z pierwszym. Już treść czytanek łacińskich, przeznaczonych na klasę I, II i pierwsze półrocze klasy III, jest zaczerpnięta z życia Greków i Rzymian; w miarę zaś realizacji pierwszego zadania (rozumienia tekstu), coraz silniej występuje zadanie drugie, zarówno dlatego, że cały materiał nauczania w drugim półroczu klasy III i w kl. IV grupuje się około zagadnień z dziejów Grecji i Rzymu, jak i dlatego, że mamy tu do czynienia z wyjątkami z dzieł oryginalnych. I tu, podobnie jak przy realizowaniu pierwszego zadania, osiągamy jednocześnie cel inny: kształcimy uczucia i wyobraźnię a także przyczyniamy się do

wychowania przyszłego obywatela państwa, rozwijając na odpowiednio dobranym materiale lektury poczucie obywatelskiego.

Realizacja tych celów i zadań odbywa się jednocześnie, ale z nierównym nasileniem. Wobec wielkiego zasobu form gramatycznych, które trzeba przerobić i w znacznej mierze przyswoić w pierwszych dwóch latach nauczania języka łacińskiego, oraz konieczności ciągłego pomnażania i utrwalania materiału leksykalnego, większość czasu i cały prawie wysiłek ucznia w klasie I, II i w pierwszym półroczu klasy III trzeba będzie zużyć na osiągnięcie tego zadania. Treść czytanek łacińskich i uzupełniających je ustępów polskich, ujętą ze stanowiska młodego chłopca, uczeń przyswajać sobie będzie z łatwością, jakgdyby mimochodem. Natomiast w drugim półroczu klasy III po zupełnem opanowaniu wiadomości z morfologii i po przezwyciężeniu pierwszych trudności przy lekturze oryginalnych tekstów łacińskich, oraz w klasie IV uwaga nauczyciela i wysiłek ucznia przesuną się w kierunku poznawania kultury antycznej (oczywiście bez zaniedbania strony językowej).

Nauczanie języka łacińskiego w gimnazjum jest ideowo związane z całością kształcenia humanistycznego. Rozpoczyna się ono jednocześnie z wystąpieniem Rzymu w nauczaniu historii i w ten sposób stanowi naturalne jej rozszerzenie; z drugiej strony, jako nauczanie języka, nawiązując do znajomości kategorii gramatycznych i poczucia językowego polskiego, w dalszym ciągu nauki pogłębia ten stosunek coraz bardziej; pozostając zaś w stałej z temi przedmiotami korelacji, nauczanie łaciny spełnia dwa zadania, ściśle ją wiążące z nauką języka polskiego i historii.

Pierwsze z tych zadań łączy się z kształceniem formalno-językowym. Doprowadzając do opanowania zasadniczych form językowych w zakresie morfologii i składni klasycznej łaciny i zapewniając w ten sposób rozumienie łatwych tekstów łacińskich, nauczanie to kształci jednocześnie świadomość językową przez uwydatnienie zasadniczych różnic wysłowienia łacińskiego i polskiego i dostarcza podstaw do ujmowania języka, jako produktu swoi-

stej psychiki narodowej. Konieczność łamania się z własnym językiem, aby oddać wartości łacińskiego oryginału, wzbogacanie i urabianie w ten sposób własnego wysłowienia stanowi ogniwo, łączące nauczanie języka łacińskiego z nauczaniem języka polskiego.

Drugim zadaniem, które w znacznej mierze przypada nauczaniu łaciny, jest stopniowe wprowadzanie w kulturę ogólnoludzką. Przez wydobywanie na jaw pierwiastków kultury greckiej i rzymskiej, które stały się później własnością całego świata, a więc i Polski, przez rzucanie światła na elementy, niepolskie pochodzeniem, a tak głęboko kulturze polskiej przyswojone, nauczanie łaciny staje się pierwszorzędnym czynnikiem kształcenia humanistycznego.

OGÓLNA UWAGA O NAUCZANIU JĘZYKA.

Nauczanie języka łacińskiego obejmuje: gramatykę, słownictwo, ćwiczenia ustne i piśmienne. Działom tym poświęcone są poniżej oddzielne ustępy. Stosując w nauczaniu wskazówki w nich zawarte, pamiętać należy, że znajomość gramatyki i materiału leksykalnego jest tylko środkiem do rozumienia tekstu łacińskiego i że punktem wyjścia nauki łaciny nie powinny być oddzielne formy i paradygmaty gramatyczne, lecz żywy język, a więc zdanie i wyrażenia łacińskie.

NAUCZANIE GRAMATYKI.

Podstawą nauczania gramatyki łacińskiej są kategorie gramatyczne, poznane w związku z nauką języka polskiego. Przed rozpoczęciem więc nauczania języka łacińskiego nauczyciel sprawdzi, czy uczniowie rozróżniają należycie w języku polskim części zdania i części mowy, oraz, czy mają pojęcie o budowie słowotwórczej wyrazów.

W kl. I, II i w pierwszym półroczu klasy III żadnej części materiału gramatycznego nie można zadać do przygotowania w domu, nie przerobiwszy jej poprzednio wspólnie z uczniami; główną uwagę w tych klasach nauczyciel poświęci morfologii, składnię traktując tylko przy-

godnie. O ile dla zrozumienia i poprawnego rozróżniania form niezbędne są wyjaśnienia morfologiczne, oparte na wyróżnianiu części składowych wyrazu, nie należy takich wyjaśnień zaniedbywać. Przyswajanie form, już wyjaśnionych, odbywa się drogą ćwiczeń; należy pamiętać, że zupełne ich utrwalenie może nastąpić dopiero po pewnym przeciągu czasu i odpowiedniej ilości ćwiczeń. W ustnym przerabianiu materiału gramatycznego, trzeba posługiwać się całym poprzednio poznanym materiałem, ze szczególnym naciskiem zaznaczając szczegóły, które przedewszystkiem domagają się utrwalenia. Co kilka lekcji jedną godzinę lub jej część, zależnie od potrzeby, należy obrócić na łączne powtórzenie ostatnio przerobionego materiału.

Zaobserwowane zjawiska składniowe trzeba nawiązywać do kategorii gramatycznych, poznanych w związku z nauczaniem języka polskiego. W braku analogji, nauczyciel winien starać się wyjaśnić zjawisko językowe łacińskie w sposób dostępny dla ucznia, a jeśli to nastrecza zbyt wielkie trudności, odłożyć wyjaśnienie do czasu, kiedy uczniowie na szeregu pamięciowo przyswojonych przykładów dojdą do zrozumienia zjawiska drogą intuicyjną. Dla usprawnienia nauki składni pożądanem jest, aby uczniowie już od klasy I zaprowadzili osobne zeszyty, w których pod odpowiednimi nagłówkami będą zapisywali pod kierunkiem nauczyciela napotykanne w ciągu nauki zwroty. W ten sposób luźne początkowo obserwacje powoli ułożą się w system. Zeszyty te uczniowie zachowają do końca nauki szkolnej.

W drugim półroczu klasy III i w klasie IV przy lekturze tekstów należy udzielać, względnie żądać, tylko niezbędnych wyjaśnień zjawisk językowych, koniecznych do zrozumienia tekstu. Natomiast na naukę gramatyki i na wiadomości o języku, należy przeznaczyć pewną ilość całych lekcji w odstępach czasu, które z uwagi na wyłaniające się podczas lektury potrzeby i niedomagania nauczyciel uzna za wskazane. Na tych lekcjach, oprócz utrwalania swej wiedzy z zakresu morfologii, uczniowie będą systematyzować wiadomości ze składni. Materiału dostarczą obok czytanych tekstów także spostrzeżenia, dokonane w klasach poprzednich. Jednocześnie nauczyciel będzie

przyzwyczajają uczniów do korzystania z podręcznika gramatyki i do umiejętnego wynajdywania w nim spotkanych w tekście szczegółów.

NAUCZANIE SŁÓWEK.

Dostateczny zasób wyrazów (względnie wyrażań) jest niezbędnym warunkiem poprawnego rozumienia tekstu. Z tego względu nauczyciel zaopiekuje się tym działem nauki od samego początku nauczania języka łacińskiego.

Dla ułatwienia zrozumienia i zapamiętania wyrazów pożyteczne jest łączyć je w grupy bliskie znaczeniowo (np. rodzina i domownicy, terminologia wojskowa i t. p.), później również w grupy etymologiczne. W tym celu nauczyciel będzie stopniowo przyzwyczajają uczniów do analizy wyrazów łacińskich tak, by znając rdzeń oraz znaczenie najważniejszych przyrostków i przedrostków, zaprawiali się do określania znaczenia wyrazów pochodnych i złożań. Pożytecznym będzie również odwoływanie się do wyrazów łacińskich, przyswojonych przez język polski, do powszechnie znanych ze słyszenia modlitw łacińskich, i pieśni kościelnych (np. Pater noster, Ave Maria), do znanych uczniom wyrazów francuskich lub niemieckich, pochodzących z łaciny.

Wskazaniem jest, by uczniowie zaprowadzili osobny zeszyt, w którym pod kierunkiem nauczyciela będą zapisywać t. zw. słówka. Czynność ta powinna odbywać się tylko na lekcji, w zasadzie dopiero po zrozumieniu i przełożeniu tekstu. W wypadku różnicy między znaczeniem etymologicznym a realnym (w danym kontekście), znaczenie realne należy zapisywać w postaci wyrażenia. Przeważnie w tej formie powinno się też odbywać t. zw. odpytywanie słówek.

Przy wybieraniu słówek i ustalaniu ich znaczenia, nauczyciel winien uważać, aby uczniowie kojarzyli ze słowem łacińskim i jego polskim odpowiednikiem właściwe wyobrażenie, aby więc np. z wyrazem templum łączyli wyobrażenie rzymskiej świątyni, a nie znanego im kościoła. Jeżeli to będzie wyraz o znaczeniu konkretnym, nauczyciel wytworzy właściwe skojarzenie, pokazując ewentualnie odpowiednią ilustrację; jeśli to będzie nazwa instytucji, wyjaśni w paru słowach jej istotę.

ANALIZA ZDANIA.

Do analizy zdania należy odnieść to samo, co było powiedziane o gramatyce wogóle: pełni ona zadanie pomocnicze, jest metodą docierania do istotnej treści zdania i tekstu. Zaprawiając do niej już od początku nauczania, pamiętać należy:

1) że zdanie, dawane do analizy, powinno się składać przeważnie z wyrazów znanych,

2) że powinno się zaczynać od uważnego czytania, od próby zorientowania się, jeżeli nie w ogólnej treści, co nie zawsze się uda, to przynajmniej w pewnych jej fragmentach; te zrozumiane fragmenty staną się punktem wyjścia zarówno dla odnajdywania znaczeń wyrazów nieznanymi, jak i dla analizy formalnej.

Jeżeli się natrafi na zdanie łacińskie, które uczniowie od razu rozumieją, nie trzeba uciekać się do analizy, którą natomiast z reguły stosować należy przy tłumaczeniu zdań polskich. Nie trzeba jej także nadużywać i przy lekturze oryginalnych tekstów łacińskich. Np. zdanie „O mi puer, crede mihi, quidquid discis, tibi discis“ uczeń, znający „słówka“, przetłumaczy od razu wyraz za wyrazem i robienie jakiegokolwiek analizy byłoby zabiegiem zupełnie zbędnym. Na tym poziomie należy ją więc stosować tam, gdzie jest potrzebna do zrozumienia tekstu.

CWICZENIA JĘZYKOWE.

Orientowanie się w ogólnej treści zdania, lub tylko w niektórych jego fragmentach, zgóry zakłada pewną znajomość typowych zwrotów i oswojenie się z pospolitymi formami wysłowienia łacińskiego. Dla ich zdobycia pożyteczne jest uczenie się napamięć zdań, rozmówki łacińskie oraz ćwiczenia piśmienne.

Uczniowie uczą się i wygłaszają z pamięci krótkie zdania i wiersze łacińskie, zawierające głębszą myśl w charakterystycznej dla języka łacińskiego formie. Opanowywanie pamięciowe tych zdań lub wierszy odbywać się powinno podczas lekcji szkolnych. Nauczyciel czyta zdanie z podręcznika, względnie wypisuje je na tablicy, jeżeli je podaje z innego źródła; uczniowie przepisują zdanie w zeszytach

(pożytecznym jest przeznaczyć na ten cel pierwszą kartę zeszytu składniowego), a następnie po przetłumaczeniu i wyjaśnieniu treści wygłaszają parokrotnie zdanie chórem. Po kilkakrotnym powtórzeniu tego zabiegu w pewnych odstępach czasu, a sposobności do tego dostarczy typowość wyrażenia i konieczność częstego ich używania, uczniowie niepostrzeżenie i bez żadnego trudu przyswajają sobie zdanie lub wiersz. Pamiętać także trzeba, że celem tych ćwiczeń jest przyswojenie pamięciowe nie tyle samych zdań, ile zwrotów łacińskich, w nich zawartych, i liczyć się z możliwością istnienia dużych różnic w uzdolnieniach pamięciowych uczniów. Dobrym rodzajem ustnych ćwiczeń, prowadzących do szybszego przyswojenia materiału leksykalnego i form gramatycznych, są także prowadzone w klasie krótkie rozmówki łacińskie, zapomocą których uczniowie przywykają do posługiwania się — w ograniczonym zakresie — wyrażeniami i zdaniami łacińskimi w pewnych typowych a pożytecznych szablonach. Pytania z początku zadaje sam nauczyciel celem wskazania sposobu prowadzenia takich rozmów, później również uczniowie pod jego kierunkiem. Ewentualne błędy poprawiają koledzy i nauczyciele, uczeń powtarza parokrotnie formę poprawną, cała zaś klasa wygłasza ją chóralnie; wrażenie formy poprawnej zatrze wówczas postać błędną i usunie niebezpieczeństwo jej utrwalenia.

We wszystkich klasach uczniowie mogą otrzymywać — nie częściej, jak dwa razy tygodniowo — krótkie ćwiczenia do pracy domowej (przekład z języka polskiego na łaciński 1—2 krótkich zdań) w związku z przerabianym materiałem gramatycznym. Zdań polskich do ćwiczeń tego rodzaju dostarczy podręcznik; nauczyciel jednak może, a często nawet powinien układać je sam w zastosowaniu do zmiennych zawsze warunków pracy szkolnej. Przy zadawaniu zdań nauczyciel wyjaśni uczniom, jak mają wykonywać pracę, aby uniknąć błędów. Ćwiczenia te winien nauczyciel stale kontrolować. W drugim półroczu klasy III i w klasie IV zamiast przekładów z języka polskiego na łaciński, wykonywanych przez uczniów w domu, można stosować ćwiczenia w postaci odpowiedzi

łacińskich na łacińskie również pytania, stawiane przez nauczyciela lub przy jego pomocy formułowane przez uczniów w związku z przerobioną lekturą. Powinny to być 2—3 pytania, oparte w treści i w materiale językowym na przeczytanym tekście i sformułowane w ten sposób, aby odpowiedź na nie mogła być zwięzła, materiał leksykalny jest gotowy w tekście, ale wystąpi w innym wzajemnym ustosunkowaniu. W żadnym wypadku nie można zadawać na tę samą lekcję obu rodzajów tych ćwiczeń; w wyborze jednego lub drugiego trzeba się kierować wymaganiem bieżącego materiału gramatycznego i treścią lektury.

We wszystkich klasach nauczyciel powinien co pewien czas urządzać zadania piśmienne sprawdzające. Na stopniu niższym będą to przekłady z języka polskiego na łaciński, raczej w formie krótkich urywków o ciągłej treści, niż w postaci oderwanych zdań, zawierające znany materiał leksykalny i gramatyczny. Nieznane wyrazy mogą występować tylko wyjątkowo i winny być podane przez nauczyciela. W drugim półroczu klasy III i w klasie IV będą to już przekłady z języka łacińskiego na polski. Tekst łaciński, tak dobrany, aby nie stanowił zadania, przekraczającego siły uczniów, w razie potrzeby uproszczony, powinien być skrupulatnie wymierzony na podstawie obserwacji codziennej pracy uczniów. Zadania te posiadają jednocześnie charakter ćwiczący. Ćwiczą przez pozostawienie ucznia sam na sam z tekstem oraz przez konieczność wydobycia maximum wysiłku dla wykonania zadania; sprawdzają zakres zdobytej dotychczas przez ucznia wiedzy i stopień osiągniętego wyćwiczenia. Należy jednak pamiętać, że celem ich przedewszystkiem jest *danie nauczycielowi możliwości zorientowania się* w stanie wiadomości i stopniu wyćwiczenia uczniów i *na skutek tego stosowania lub zaniechania* takich czy innych *ćwiczeń*. Dlatego też zadania te nie mogą być jedyną decydującą podstawą klasyfikacji uczniów. Ilość tego rodzaju zadań oraz odstępy czasu ich zadawania zależą od bieżących potrzeb dydaktycznych.

LEKTURA.

Na początku drugiego półrocza klasy III lekcje z zakresu lektury łacińskiej muszą być przygotowywane przez nauczyciela bardzo dokładnie wspólnie z uczniami: chodzi także o wdrożenie uczniów do posługiwania się słownikiem i gramatyką, a przy ich pomocy do ścisłego wnikania w istotną treść tekstu łacińskiego. W miarę postępu nauki i zdobywanej stopniowo przez uczniów wprawy nauczyciel będzie pozostawiał im więcej samodzielności, poprzestając niekiedy tylko na podawaniu niezbędnych wyjaśnień językowych lub rzeczowych, przypomnieniu ważnego szczegółu historycznego, pozostającego w związku z lekturą i t. d.

Dokonanie przekładu, poprawnego rzeczowo i językowo jest jednym z istotnych zadań nauczania języka łacińskiego. Wartość kształcącą ma przytem nie tylko sam przekład, ale i droga, która prowadzi do jego dokonania; dokładne, niekiedy mozolne docieranie do treści, dobieranie jednocześnie odpowiedników polskich, wreszcie ich uporządkowanie w układzie, odtwarzającym możliwie wszystkie wartości łacińskiego oryginału. Przestrzegając pilnie dokładności w docieraniu do treści oryginału w jej zależności od formy, należy zostawić wolne pole inicjatywie i pomysłowości uczniów w wynajdywaniu odpowiedników polskich.

Tak pojęta metoda nie wyklucza bynajmniej stosowania t. zw. lektury kursorycznej. Pracowite przenikanie do treści utworu poprzez jego formę językową, uwzględnianie szczegółów zarówno formy, jak treści i dobieranie możliwie najlepszych odpowiedników polskich ma przy niewątpliwych zaletach metodycznych tę ujemną właściwość, że tempo pracy jest powolne i nuży młode umysły. Dlatego też tam, gdzie treść i forma językowa na to pozwolą, należy stosować lekturę, której celem jest orjentowanie się w ogólnej treści oraz szybkie posuwanie się naprzód w celu ujęcia większych całości treściowych. Jakkolwiek wiele szczegółów ujdzie wtedy niewątpliwie uwadze uczniów, niemniej osiągniemy w ten sposób rezultaty pozytywne: szybkie tempo pracy, a dzięki

temu żywszy bieg myśli lub rozwój wypadków w czytanim utworze obudzi większe zainteresowanie treścią; co najważniejsze zaś, uczniowie, widząc rezultat swej dotychczasowej pracy w postaci pokaźnej ilościowo i ciekawej lektury, nabiorą zaufania do siebie samych, do swej wiedzy, zaczną wierzyć w swe siły i z tem większem zainteresowaniem przystąpią do dalszej pracy. Intuicja pedagogiczna wskaże nauczycielowi, kiedy i w jakim zakresie stosować tę lekturę.

Lektura odpowiednio dobranych tekstów łacińskich i ustępów polskich ma również zadanie pośredniczenia w zdobyciu obrazu kultury antycznej w jej znamienych przejawach. Ustępy polskie, zawarte w czytankach i w wypisach, należy w zasadzie zadawać do przeczytania w domu, w klasie jednak trzeba zawsze omawiać ich treść w łączności z lekturą łacińską a nawet niekiedy odczytać i objaśniać miejsca trudniejsze. Na poszczególne kwestje, nasuwające się przy lekturze łacińskiej i polskiej, należy nie tylko okolicznościowo zwracać uwagę, ale także celowo poddawać je rozważaniu i oświetlać z różnych stanowisk.

KORELACJA Z INNEMI PRZEDMIOTAMI NAUCZANIA.

Nauka języka polskiego, zapoznając uczniów z zasadniczymi kategorjami gramatycznymi, tworzy podstawę nauczania języka łacińskiego. Uwydatnianie odmiennego sposobu wyrażania myśli w języku polskim i łacińskim pozwala na robienie spostrzeżeń, dotyczących odrębnych warunków życia i odrębnej psychiki obu narodów, a tem samem przyczynia się do pogłębienia znajomości języka polskiego. Szereg wyrazów polskich pochodzenia łacińskiego znajdzie właściwe zrozumienie i wyjaśnienie przez naukę łaciny. Wiele możliwości zestawień, porównań i wyjaśnień otwiera dziedzina związków kulturalnych starożytności z Polską. Ponieważ w klasie I lektura w nauce języka polskiego zawiera przeważnie utwory, wiążące się z życiem antycznym, oraz przekłady utworów antycznych, nauczyciel łaciny powinien korzystać z nabytych już przez uczniów wiadomości.

Pokrewieństwo z łaciną języka francuskiego a częściowo i angielskiego, liczne analogje w języku niemieckim, wielki wpływ kultury łacińskiej na kulturę tych narodów dają możność pożytecznych, byle ostrożnych zestawień i porównań.

Kurs historii starożytnej w klasie pierwszej daje zasadnicze wiadomości, na których opierać się i które rozszerzać będzie nauczyciel łaciny, objaśniając przejawy kultury antycznej. Zagadnienia polityczne i społeczno-gospodarcze, występujące w Grecji, potem w Rzymie, a następnie w innej skali i w jeszcze większej zawłości w świecie współczesnym, mogą być oświetlane w kursie łaciny i historii z różnych punktów widzenia, przy zachowaniu jednak w zestawieniach i porównaniach (klasa IV) należytej ostrożności.

